

цтво м'яса та м'ясопродуктів, молока та молочних продуктів; плодів ягід і винограду у 2014–2019 рр. досягне щорічних темпів приросту 4,1–4,7 %; 3,5–6,6 % та 11,6–11,9 % відповідно, що пов'язано у деякій мірі із швидким розвитком вітчизняного ринку курятини. Дещо інша ситуація із виробництвом зерна та зернових продуктів; овочів і баштанних продовольчих культур — їхні прогнозні обсяги мають тенденцію до зменшення. Так, виробництво зерна та зернових продуктів у 2019 р. порівняно з 2014 р. зменшиться на 6182,7 тис. т; овочів і баштанних продовольчих культур — на 957,1 тис. т відповідно. Прогнозні обсяги виробництва цукру та олії у 2014–2019 рр. визначаються стабільними темпами приросту.

УДК 378(477):001:355(470+571)

Віра УСИК*
Анатолій ОЛЕКСІЄНКО*

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПОГЛЯД МОЛОДИХ ВЧЕНИХ ЗА УМОВ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

Анотація. Увагу акцентовано на необхідності докорінних змін у сфері вищої освіти, яка сьогодні стала великою мірою джерелом корупції та бюрократії. Окрім того, ці негативні явища посилюються впливом війни з Росією. Доведено ключову роль у процесі якісних трансформацій молодих учених — високоморальних фахівців і генераторів інноваційних ідей. В основу дослідження покладено опитування серед молодих учених щодо їх настроїв, думок та дій у сфері вищої освіти в умовах гібридної війни з Росією.

Україні не вдалося провести успішних реформ у галузі вищої освіти впродовж четвертї століття після розвалу СРСР. Ні короткотермінові грантові вливання західних донорів у реструктуризацію курсів, ні закордонні стажування, ні створення ресурсних центрів не призвели до корінних зрушень в інституційному роз-

* **УСИК Віра Іванівна** — к.е.н., доцент кафедри макроекономіки та державного управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна, vivayoung70@gmail.com

ОЛЕКСІЄНКО Анатолій Васильович — Ph.D. в галузі вищої освіти, професор Університету Гонконгу, м. Гонконг, Китай, anatoly.oleksiyenko@gmail.com

витку вищої освіти на системному рівні. Створені «інноваційні острови» дали поштовх до розвитку окремим особистостям, найдинамічнішим викладачам, але й ті мали можливість «творити» в основному завдяки міжнародним грантам або працюючи на глобально-орієнтованих кафедрах чи в приватних університетах. Значна частина з таких прогресивних науковців виїхали за кордон, як і тисячі студентів, які не бачать перспективи в українській освіті та науці. Назагал, у державному секторі, гіперцентралізація навчальних процесів стала основною метою як міністерських, так і університетських адміністрацій. Водночас, корупція, панібратство, бюрократія та інерція університетських громад стали сумнозвісною відповіддю на зростаючу вертикаль і жорсткий фінансовий контроль державно-олігархічної системи, яка особливо жорстоко себе проявила напередодні Революції Гідності.

Великою мірою, критично-мислячі студенти та молоді вчені були сподіванням багатьох реформаторів в останні десятиліття. У позитивному розумінні цього слова, молодь завжди мала завищені очікування та підштовхувала системні та організаційні перетворення в суспільстві. Можна також аргументувати, що успіх національних реформ мав би значною мірою залежати від здібності молоді переосмислити свої цінності та застосувати їх у інноваційних процесах. Проте, ситуація була дещо іншою в академічному світі. Контроль ресурсних, акредитаційних, посадових і званнявих ієрархій в університетському середовищі традиційно ставив молодого викладача в залежність від старших колег. Не всі, але більшість з числа останніх, у свою чергу, робили все можливе для того, щоб утримувати контроль за інституційними привілеями і, відповідно, гасили запал найрадикальніших представників молоді. Така ситуація не є чимось особливим для українського середовища — вона також спостерігається в багатьох академічних системах світу. В результаті, університетські середовища переважно залишаються консервативними осередками, які слугують цілям самовиживання, аніж динаміці суспільних трансформацій. Звичайно, до кризового моменту.

Революція Гідності 2014 року стала особливим кризовим моментом, який спровокував цілу низку змін, законодавчих та інституційних: наприклад, розширення академічної та фінансової автономії вищих навчальних закладів; зміну умов акредитації навчальних закладів; уповноваження ВНЗ приймати остаточне рішення про присудження наукових ступенів; впро-

вадження електронної звітності ВНЗ про освітню та фінансову діяльність; делегування більших повноважень для студентського самоврядування; вдосконалення процедури виборів ректорів і деканів; покарання за плагіат; зменшення педагогічного навантаження; обмеження термінів перебування на адміністративних посадах та їх суміщення; об'єктивізацію процесу відбору та прийому на навчання абітурієнтів; підвищення академічної мобільності студентів; надання студентам можливості обирати навчальні програми і окремі дисципліни; формування конкурентної системи держзамовлення; підвищення розміру стипендіальних виплат і гарантування цільового фінансування наукових розробок національних і дослідницьких університетів. На перший погляд, — список вражаючий. Особливо беручи до уваги кількість нововведень, які були зроблені лише за два роки. Насправді ж, постало питання наскільки якісно ці інновації можуть бути впроваджені найближчим часом і саме, коли існує економічна криза і залишаються невирішеними задачі, пов'язані із належною фінансовою підтримкою освіти та науки, практичним втіленням академічної мобільності студентів і викладачів, та визначенням обсягів держзамовлення по спеціальностям і розширенням повноважень студентів у процесі організації та управління освітніми програмами. Національна система вищої освіти також залишається заложником бюрократії й інституційної інерції. В суспільстві існує постійна тривога, що університетам не вдасться радикально підвищити якість освіти, а відповідно і конкурувати за талановитих студентів і викладачів у міжнародному, а не лише місцевому просторі. Задля досягнення цієї мети, обов'язковим стає підвищення рівня відповідальності усіх учасників реформ вищої освіти: викладачів, студентів, органів державної влади, вищих навчальних закладів, керівників підприємств, громадських організацій, міжнародних партнерів. Але, в першу чергу, сподівання саме на молодих учених з лідерським потенціалом — саме тієї невеличкої, але національно-свідомої, впевненої, рішучої групи молодих професіоналів, які можуть швидко і ефективно оволодівати сучасним арсеналом інноваційної експертизи та методології, і таким чином стати рушійною силою перетворень у наукових і професійних громадах.

Насправді, Революція Гідності змусила переглянути роль і місце вищої освіти в суспільстві, а також роль молодих учених в українському університеті. «Гібридна війна» з Росією ще більше загострила відчуття крайньої необхідності перетворень. Як і в ба-

гатях інших частинах світу, суспільна криза в Україні спонукає переоцінці цінностей в інституційному просторі. Молоді вчені стоять перед вибором: або зруйнувати, або трансформувати систему цінностей, яка була створена в минулому. Рух стосовно такого вибору ще не до кінця зрозумілий, незважаючи на критичний стан, спровокований війною. Досліджень у цьому напрямку практично не існує. Існуючі наукові доробки, дискусії та аналіз практично оминають контекстуалізацію в рамках війни, гібридної війни чи конфлікту. Назагал, така контекстуалізація не відбулася ще і в західній літературі.

Авторами було прийнято рішення провести опитування, яке ставить за мету зрозуміти проблематику реформування національної вищої освіти в часи гібридної війни з Росією з точки зору молодих вчених України. Це опитування є однією з ініціатив, яка вивчає поведінку університетських стейкхолдерів у посткомуністичних країнах в кризові часи. Його мета спрямована на вивчення позиції молодих вчених і найсвідомішої і найдинамічнішої її частини відносно війни і кризи, та, відповідно, до трансформаційних процесів в університетському середовищі та вищій освіті загалом.

Опитування складається з кількох блоків і є абсолютно анонімним. Перший блок стосується впливу війни з Росією — а саме, чи згодні молоді вчені, що ця війна загострила політичне середовище в Україні, дестабілізувала економічну ситуацію в Україні, ще більш поглибила поділ українського суспільства, знизила продуктивність їхньої роботи, змусила більше думати про роль у суспільстві, дала поштовх до поширення своїх досліджень серед широких мас, змусила переглянути свої культурні та мовні цінності та задуматися над майбутніми відносинами з цією країною, спонукала до налагодження більш тісних зв'язків з країнами Заходу. Другий розділ стосується впровадженню реформи вищої освіти в Україні та її впливу на наукову діяльність молодих учених. Зокрема, тут порушується питання: чи імплементується реформа, чи можливо гальмується фінансовою кризою та війною. Також, учасники можуть висловити своє бачення того, наскільки ця реформа ігнорує причини, наслідки та потреби суспільства та економіки під час військових дій. Молоді вчені були запрошені дати відповідь на такі питання: чи змусила війна зробити дослідження та навчання більш стратегічним або ж підштовхнула робити соціальні проекти; чи побудила вона сфокусуватися на дослідженнях, які можуть зміцнити громадянське суспільство і верховенство закону; чи заохотила зосередитися на науці, яка

може посилити економіку і оборону, а можливо заохотила вивчати англійську мову і співпрацювати на міжнародному рівні або ж закликала більше співпрацювати з науковими, громадськими та професійними організаціями та стимулювала обмін інноваційними ідеями. У третій частині опитування піднімається питання основних проблем, які наразі найактуальніші для академічної реформи. Зокрема, за 10-бальною шкалою молоді вчені оціняють вагомість проблем у переліку тих, які часто зазначаються в масових джерелах інформації як нагостріші в академічному середовищі, наприклад:

- корупція;
- родинність (зв'язки);
- дискримінація по віку;
- гендерна нерівність;
- відсутність інституційної підзвітності;
- низький дохід;
- недостатні компетентності для конкурентоспроможних досліджень;
- низький доступ до міжнародних публікацій;
- низький рівень володіння англійською мовою;
- тривоги, пов'язані зі станом війни;
- застарілі схеми оцінювання ефективності;
- неоднозначні критерії оцінювання ефективності;
- надмірне навантаження;
- відсутність академічної свободи;
- страх втрати роботи;
- апатія серед професорського складу;
- відсутність зацікавленості у студентів;
- відсутність або погана якість інституційних досліджень;
- менеджмент радянського зразка;
- недостатній обмін інноваціями та передовим досвідом.

І останній блок — це думки молодих учених стосовно майбутнього розвитку освіти, ВНЗ та внеску кожного у загальний розвиток вищої освіти.

Вважаємо, що це опитування дасть змогу зрозуміти, на кого молоді вчені покладають моральну відповідальність за той стан, в якому опинилася нині країна та сфера освіти зокрема, чи прийняття нового законодавства дає їм підстави і надії для суттєвих змін, чи все-таки це невинувдані очікування та змарновані надії, а також які перспективи вбачають вони у майбутньому та що конкретно роблять задля трансформації освіти та реалізації інноваційних ідей і стратегій.